

L'ENSENYAMENT DEL CATALÀ PER CORRESPONDÈNCIA (1932-1939) DE L'EXTENSIÓ D'ENSENYAMENT TÈCNIC DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

Daniel Casals Martorell*

Resum

Aquest article analitza els trets d'una estructura de l'Administració de la Generalitat de Catalunya republicana (1932-1939) que va ser creada amb la voluntat de fer arribar, sobretot a distància, coneixements del català normatiu als mestres. A conseqüència de les polítiques lingüístiques del Govern de la República espanyola i del de la Generalitat de Catalunya i també de l'estatus d'oficialitat que el català va obtenir a l'empara de l'Estatut de Catalunya de 1932, aquest nou servei, integrat en l'Extensió d'Ensenyament Tècnic, volia formar lingüísticament els docents que havien de fer ús del català en la seva feina d'acord amb la nova legislació republicana. L'anàlisi, en el marc de la teoria de l'estandardització de llengües minoritzades, d'un corpus d'estudi integrat per expedients inèdits extrets d'arxius públics i privats, ha permès fer sortir a la llum informació no coneguda fins ara i reconstruir la creació, l'estructura, la plantilla, els destinataris i les funcions d'aquesta unitat, i la repressió franquista que van patir els seus integrants a partir de 1939. L'estudi conclou que el nou Servei d'Ensenyament del Català per Correspondència als Mestres constitueix una mesura planificada pel poder polític, la Generalitat de Catalunya, destinada a proporcionar coneixements de llengua catalana als docents com a pas previ perquè el poguessin ensenyar als seus estudiants.

Paraules clau: català; ensenyament; correspondència; Generalitat republicana; extensió del coneixement; mestres.

CORRESPONDENCE CATALAN TEACHING (1932-1939) BY THE TECHNICAL EDUCATION EXTENSION OF THE GENERALITAT DE CATALUNYA

Abstract

This article analyses the features of a structure of the republican Administration of the Generalitat de Catalunya (1932-1939) created to provide teachers with knowledge of standard Catalan, especially through distance learning. As a result of the linguistic policies of the Government of the Spanish Republic and the Generalitat de Catalunya, together with the official status given to Catalan by the 1932 Statute of Autonomy of Catalonia, this new service, part of the Technical Education Extension, aimed to provide language training to teachers who were required to use Catalan in their work in accordance with new republican legislation. In the context of minoritised language standardisation theory, the analysis of a study corpus consisting of unpublished files taken from public and private archives has helped bring to light previously unknown information and reconstruct the creation, structure, staff, recipients and functions of this unit, and the oppression suffered by its members from 1939 under the Franco regime. The study concludes that the new Catalan by Correspondence Education Service for Teachers was a measure planned by the political power, the Generalitat de Catalunya, aimed at providing knowledge of the Catalan language as a first step to teaching it.

Keywords: Catalan; teaching; correspondence; republican Generalitat; extension of knowledge; teachers.

* Daniel Casals Martorell, professor titular al Departament de Filologia Catalana de la Universitat Autònoma de Barcelona. Daniel.Casals@uab.cat. [0000-0002-2488-5961](https://orcid.org/0000-0002-2488-5961).

Recepció de l'article: 11.12.2023. Avaluacions cegues: 19.02.2024 i 08.03.2024. Data d'acceptació: 12.04.2024.

Citació recomanada: Casals Martorell, Daniel. (2024). L'ensenyament del català per correspondència (1932-1939) de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic de la Generalitat de Catalunya. *Revista de Llengua i Dret, Journal of Language and Law*, 81, 213-231. <https://doi.org/10.58992/rld.i81.2024.4174>

Sumari

- 1 Introducció
- 2 Marc teòric
- 3 Contextualització
- 4 El Servei d'Ensenyament del Català per Correspondència
 - 4.1 Creació, objectiu i designació
 - 4.2 Plantilla
 - 4.3 Inscripció, procediment i contingut
 - 4.4 Certificat de coneixements de català
 - 4.5 Destinataris
 - 4.6 Depuració
- 5 Conclusions
- 6 Agraïments
- 7 Referències

1 Introducció

L'objecte d'estudi d'aquest article és una mesura de planificació lingüística governamental, l'ensenyament de la llengua catalana als mestres, dissenyada i executada durant el període de la Generalitat de Catalunya republicana, quan aquest idioma era cooficial a Catalunya i se'n va exigir el domini als docents. L'objectiu d'aquest article és analitzar diferents aspectes que caracteritzaven el Servei d'Ensenyament del Català per Correspondència, una estructura que va funcionar entre 1932 i 1939 dins de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic (EET) de la Generalitat de Catalunya amb el propòsit de proporcionar formació lingüística sobretot als mestres de l'escola infantil i primària i també a altres col·lectius de funcionaris.

Aquest treball està motivat pel descobriment de documentació inèdita que aporta dades desconegudes fins ara que afecten la planificació lingüística durant l'època republicana. La hipòtesi de partida postula que el servei objecte d'estudi es va implantar amb els requisits necessaris per formar lingüísticament els mestres dels nivells infantil i primari, però la mesura no es va consolidar per la brevetat del període polític favorable a aquest idioma i per les resistències que va suscitar.

Per dur a terme aquest objectiu ens hem servit d'una metodologia basada en la localització, en fons públics, fonamentalment de l'Arxiu General de la Diputació de Barcelona (AGDB), i també en fons privats, de documentació inèdita sobre l'objecte d'estudi esmentat. Les dades que se n'han extret han estat analitzades d'acord amb els conceptes que integren el procés planificat d'estandardització per a llengües minoritzades (Haugen, 1983) i alhora han permès la construcció d'un discurs que les integra i que exposa en què va consistir aquesta mesura de planificació lingüística, fruit de la concreció d'una política lingüística favorable a la llengua catalana.

El present article s'estructura en sis apartats. Aquest primer en planteja l'objecte d'estudi, l'objectiu, la hipòtesi i la metodologia; el segon exposa els conceptes teòrics en què s'emmarca aquesta investigació, i el tercer contextualitza, sintèticament i centrant-se en els avenços culturals i lingüístics, l'època en què va actuar el Servei d'Ensenyament del Català per Correspondència. La part central de la recerca està continguda en l'apartat quart, que analitza diferents aspectes que donen relleu a aquesta estructura tècnica de l'Administració pública per a la formació lingüística, especialment dels mestres. El cinquè apartat recull les conclusions que es deriven de l'estudi precedent. Després d'un apartat d'agraïments, tanca l'article la llista de referències bibliogràfiques esmentades en aquest treball.

2 Marc teòric

El paradigma en què s'enquadra la recerca que conté aquest article és l'ecologia de les llengües (Haugen, 1966, 1972b, 1972c; Eliasson, 2013, p. 19-21), una concepció que té en compte l'estudi dels idiomes en el context en què es desenvolupen:

The true environment of a language is the society that uses it as one of its codes. Language exists only in the minds of its users, and it only functions in relating these users to one another and to nature, i. e. their social and natural environment. Part of this ecology is therefore psychological: its interaction with other languages in the mind of bi- and multilingual speakers. Another part of ecology is sociological: its interaction with the society in which it functions as a medium of communication. The ecology of language is determined primarily by the people who learn it, use it, and transmit it to others. (Haugen, 1972c, p. 325)

En el si d'una societat la gestió de les llengües que s'hi parlen es pot exercir d'una manera planificada. El terme *planificació lingüística* dona a entendre el conjunt de decisions orientades a la concreció d'una política lingüística, entesa com "l'activitat política –institucional o no institucional–, conscientment exercida o inconscientment provocada sobre l'ús de les llengües" (Mollà, 2002, p. 182). La planificació lingüística, doncs, a més de ser dissenyada i implantada per organismes públics, també pot ser duta a terme per part d'entitats o col·lectius privats, que poden o bé complementar una acció institucional favorable a la llengua o bé contrarestar una política desfavorable.

D'acord amb la perspectiva ecològica, Haugen (1966, 1972b, 1972c, 1983) ha desenvolupat un model planificat per a la construcció de la varietat estàndard de llengües minoritzades, que ja ha estat aplicat a diversos casos (Deumert i Vandembussche, 2003, p. 464-465) i que s'articula en quatre fases. La primera s'anomena *selecció de la varietat o de les varietats base* i consisteix a prioritzar els trets dels dialectes geogràfics que han de formar part de la varietat supradialectal: la selecció pot ser unitarista, si es basa en un sol dialecte, o composicional, si en té en compte més d'un. La segona fase és la *codificació*, en la qual es fixen les formes lingüístiques d'acord amb els eixos ortogràfic, ortoèpic, gramatical i lèxic. La tercera etapa es coneix com a *vehiculació* o *extensió del coneixement i de l'ús* i té com a missió estendre, en diferents àmbits socials, el codi fixat en l'etapa anterior. Quan l'estàndard ha arribat en aquests sectors específics es desenvolupa la quarta etapa, que s'anomena *elaboració* i que consisteix en l'adaptació de la llengua codificada als diferents àmbits d'ús, una operació que afecta la terminologia (*compleció*) i l'estil (*cultiu*).

Ens centrarem en la tercera etapa, l'*extensió del coneixement i de l'ús*, en la qual les institucions tenen un paper cabdal: dicten disposicions perquè la llengua pugui o hagi de ser usada en sectors en què s'empra l'estàndard d'un altre idioma. Són exemple de mesures d'extensió l'atorgament de l'oficialitat, l'exigència del coneixement d'un idioma als funcionaris i l'establiment com a llengua vehicular dels mitjans de comunicació i de l'ensenyament. Pel que fa a l'escola, els governs "have the advantage over private individuals of having control over the school system" (Haugen, 1972a, p. 178). La implantació d'una llengua en el sistema educatiu, com a matèria i com a vehicle d'expressió, demana que hi hagi estructures que vetllin per aquesta mesura planificada, i exigeix que el cos de docents conegui la varietat codificada i disposi de materials adequats per transmetre-la:

Els mestres del nou sistema públic d'educació seran els encarregats fonamentals de fer arribar a tots els ciutadans del territori les normes pràctiques que facilitin l'ús del codi estàndard. Per això, en molts casos, seran ells mateixos els primers a haver-se de formar en una normativa que abans ignoraven. Gramàtiques didàctiques, llibres d'exercicis i de lectura, materials de suport, etc., hauran també de ser elaborats per tal de fer possible l'enorme tasca d'extensió del coneixement de la codificació. (Bastardas, 1996, p. 101)

No obstant això, perquè les mesures de planificació lingüística tinguin èxit, cal comptar amb una certa complicitat social:

[...] l'acció tecnicista planificada serà estèril si la societat objecte de normalització la rebutja. Només una acció social basada en el coneixement d'aquella comunitat lingüística concreta i en la seua explícita voluntat de futur (expressada per mitjà de la consciència i la lleialtat lingüístiques dels seus membres) té alguna possibilitat d'èxit. (Mollà, 2002, p. 188)

3 Contextualització

El resultat de les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 va comportar que el rei Alfons XIII marxés a l'exili i que, dos dies més tard, fos instaurada la Segona República espanyola. A Catalunya, en la mateixa data Francesc Macià va proclamar la República Catalana dins de la Federació Ibèrica, una institució que va tenir una curta vida de tres dies i que, després d'una negociació amb el Govern espanyol, va quedar finalment i provisionalment en la Generalitat de Catalunya (Ferrando Francés i Nicolás Amorós, 2011, p. 356).

A proposta del seu ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts, Marcel·lí Domingo, el nou Govern espanyol va aprovar el Decret de 29 d'abril de 1931, el qual, a més de deixar sense efectes les disposicions desfavorables a la presència del català en l'ensenyament establertes per la dictadura de Primo de Rivera, en permetia l'ús a l'escola (*Gaceta de Madrid*, núm. 120, 30.04.1931, p. 414):

Artículo 2.º En las Escuelas maternas y de párvulos de Cataluña la enseñanza se dará exclusivamente en lengua materna, catalana o castellana.

Artículo 3.º En las Escuelas primarias se dará también la enseñanza en lengua materna, sea castellana o catalana, y se les enseñará a los alumnos catalanes, a partir de los ocho años, el conocimiento y la práctica de la lengua española, a fin de conseguir que la hablen y escriban con toda corrección.¹

Amb l'objectiu d'aplicar aquest decret a l'ensenyament primari (Galí, 1979, p. 160), a Catalunya es va crear, el 4 de maig de 1931, el Comitè de la Llengua (Monés, 1984, p. 182), que es va constituir el dia 7 següent. Aquest organisme va treballar “en pro de la catalanització de l'escola, sobretot en el capítol de la formació dels mestres” (Monés, 1984, p. 193), i va fixar directrius per a la presència del català i del castellà en el sistema educatiu (Galí, 1979, p. 156-158):

En l'ensenyament de la llengua i, d'una manera especialíssima, en tot allò que es refereix a la llengua vehicular que calgui emprar, el mestre s'ha d'ajustar sempre a les circumstàncies de la col·lectivitat escolar damunt la qual treballa, i, àdhuc, cal que tingui en compte les circumstàncies de cada cas que pugui donar-se entre els petits escolars. Un mestre castellà que hagi d'ensenyar nois catalans ha de posseir necessàriament i utilitzar la llengua d'aquests nois, i, viceversa, un mestre català que es trobi davant una col·lectivitat de nois que no coneguin la llengua catalana té el deure d'adaptar-se a les condicions lingüístiques d'aquests nois.²

El Comitè de la Llengua estava format per Joaquim Xirau, com a president; Pompeu Fabra, com a vicepresident; Alexandre Galí, com a secretari; els inspectors en cap d'ensenyament primari de Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona;³ Cassià Costal, com a representant del Consell de Cultura; Joaquim Pellicena i Rosa Sensat, per part del Patronat Escolar, i Manuel Ainaud, com a “assessor tècnic de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona” (Monés, 1984, p. 185, nota 29).

El Comitè de la Llengua va crear una oficina per a l'ensenyament del català per correspondència i expedia les certificacions corresponents a les persones que assolien cada nivell. Revisava que els materials de suport fossin adequats des del punt de vista pedagògic;⁴ va promoure el *Butlletí dels Mestres* com a canal d'informació per als docents; va graduar la formació idiomàtica en tres nivells (Càtedra Superior, Càtedra Elemental i Ensenyament per Correspondència); va confeccionar un catàleg d'obres; va programar activitats com conferències⁵ i cursos, i va promoure el Cens de Professors de Català (Galí, 1979, p. 162-163; Monés, 1984, p. 185-186).⁶

Els coneixements de català que s'havien de transmetre en el sistema d'ensenyament oficial eren, degudament adaptats metodològicament als destinataris, els que contenia el corpus normatiu fundacional que l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i Pompeu Fabra havien promulgat durant el primer terç de segle XX: les *Normes ortogràfiques* (1913) de l'IEC, i el *Diccionari ortogràfic* (1917), la *Gramàtica catalana* (1918) i el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932), de Fabra.

La societat de l'època convivia amb una escola que presentava dèficits en “la llibertat de càtedra, neutralitat religiosa, catalanitat, renovació metodològica i escola unificada” (Monés, 1977, p. 150). Quant a l'objectiu d'implantar-hi el català, un desig lligat a la voluntat de renovació dels mètodes (Monés, 1977, p. 151),⁷ es van adoptar mesures legals que van topar amb dues dificultats: la manca de textos escolars i la formació lingüística insuficient dels mestres, sobretot els castellanoparlants (Monés, 1984, p. 177 i 183). Un decret del 9 de juny de 1931 del Govern de la Generalitat va crear càtedres de català a les Normals (Monés, 1984, p. 183), una feina que ja havia promogut, durant el període de la Mancomunitat de Catalunya, l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (Galí, 1979, p. 150).

1 La transcripció dels documents, tant en català com en castellà, segueix fidelment els originals corresponents.

2 Capsa 4162, expedient 45 (AGDB).

3 Capsa 4162, expedient 45 (AGDB).

4 Aprofitant que l'IEC disposava d'un servei de revisió de textos, el 14 de maig de 1932 el Consell de Cultura va proposar que la correcció lingüística dels textos escolars es confiés a la seva Secció Filològica amb una dotació de 9.000 pessetes.

5 El 20 de maig de 1933 el Comitè de la Llengua va proposar un conjunt de conferències en diferents localitats de Catalunya amb l'objectiu d'orientar els mestres sobre l'aplicació del Decret de 29 d'abril de 1931 (capsa 4169, expedient 29, AGDB).

6 Vegeu també Portell i Marquès (2006, p. 59-60).

7 Sobre experiències de renovació pedagògica en diferents centres, públics i privats, de Catalunya, consulteu Monés (1977, p. 179-219).

Al final del 1931 la Constitució de la República Espanyola va establir, en l'article cinquantè, que “las regiones autónomas podrán organizar la enseñanza en sus lenguas respectivas de acuerdo con las facultades que se concedan en sus estatutos”. L'Estatut de Catalunya de 1932 va declarar la cooficialitat del català i el Govern de Catalunya va designar Pompeu Fabra com a director general d'Ensenyaments de Català, càrrec des del qual dirigia tota la programació de cursos oficials. El 1934 es va crear el Tribunal Permanent de Català (Monés, 1984, p. 211). Malgrat aquestes mesures,

[...] l'obra educativa de la Generalitat, o més ben dit del Consell de Cultura, almenys pel que fa als centres d'ensenyament primari, no adquirí un veritable pes quantitatiu ni qualitatiu fins al triomf del Front Popular i molt especialment des de la revolta del 19 de juliol de 1936. (Monés, 1977, p. 193)

Va ser un període en què “la catalanització de l'escola del Principat assolí una importància quantitativa superior a qualsevol altra època, tot i que cal considerar que no era suficient per aconseguir una veritable normalització lingüística a través de l'escola” (Monés, 1984, p. 236). El Govern va aprovar els decrets de 18 de setembre, 9 i 28 d'octubre i 17 de novembre de 1936, el primer dels quals establia que l'ensenyament prematernal, maternal i primari s'havia de fer en l'idioma dels infants i prescrivia que els docents havien de posseir coneixements de la llengua catalana:

L'aprenentatge del català serà obligatori a tots els mestres que no el posseeixin, —exceptuats aquells que tinguin per missió l'ensenyament del castellà als infants, la llengua materna dels quals és la castellana—. Els mestres de fora de Barcelona poden utilitzar els serveis d'ensenyament per correspondència gratuïta de la Generalitat de Catalunya i els de Barcelona podran assistir als cursos que organitzarà la conselleria de Cultura, la qual donarà també les disposicions necessàries per lliurar les certificacions acreditatives de la possessió del català per als serveis de l'ensenyament.⁸

Per dur a terme una política d'instrucció de la societat i de formació en oficis diversos, el Govern de la Generalitat de Catalunya va recuperar l'Extensió d'Ensenyament Tècnic, una institució fundada el 1916 per la Mancomunitat de Catalunya i dedicada a l'ensenyament postal tècnic i professional d'especialitats com l'agricultura, l'electricitat i la construcció. Al començament de 1931 l'Extensió d'Ensenyament Tècnic, dirigida per Arnald Margarit, ja comptava amb una estructura reduïda de correctors de català, al capdavant dels quals hi havia Emili Vallès, que hi treballava des de 1919 (Pedraza, 2003, p. 80, nota 65)⁹ i que també hi va exercir de corrector de matemàtiques.¹⁰

4 El Servei d'Ensenyament del Català per Correspondència

En aquest apartat, nuclear de la investigació, analitzarem el Servei d'Ensenyament del Català per Correspondència d'acord amb aquests aspectes: creació, objectiu i designació (4.1); plantilla (4.2); inscripció, procediment i contingut de la formació lingüística que impartia (4.3); certificat de coneixements de català (4.4); destinataris (4.5), i depuració (4.6).

4.1 Creació, objectiu i designació

En aplicació de les noves disposicions legals republicanes, el Comitè de la Llengua va elaborar un Pla d'ensenyament de català als mestres oficials de Catalunya. A instància del Consell de Cultura i a proposta del conseller d'Instrucció Pública, el Govern de la Generalitat va aprovar aquest document el 8 de febrer de 1932:

- Que la base general d'ensenyament de Català als Mestres sigui per correspondència, ampliant fins on calgui els Serveis que té ja en funcionament de la Generalitat de Catalunya. A l'efecte el Comitè accepta el pla formulat per l'esmentat servei que es posa al final de les propostes presents.
- La inscripció als cursos de Català per correspondència serà obligatòria per a tots els Mestres de fora de Barcelona. El Servei d'Ensenyament del Català per correspondència proposarà unes proves que

⁸ Capsa 4222, expedient 84 (AGDB).

⁹ El 1924 en va ser acomiadat per haver signat un escrit de desgreu al professor belga George Dwelshauvers. Per a més informació sobre l'afer Dwelshauvers, consulteu Pich Mitjana et al. (2021, p. 65-90).

¹⁰ Per a més informació sobre la figura i l'obra d'Emili Vallès i Vidal, consulteu Pedraza (2003).

servirà o bé per a certificar l'aptitud del Mestre o bé per allistar-lo en un dels graus que el servei haurà establert. Per als mestres de Llengua castellana el Servei organitzarà una Secció especial.

- c) [...]
- d) El Servei d'Ensenyament per correspondència facilitarà als Mestres el material d'estudi tal com ve previst en el pla formulat pel mateix Servei.
- e) Tota l'organització de cursos estarà posada sota el control del Sr. Pompeu Fabra, en representació del Comitè [de la Llengua].¹¹

D'acord amb el precepte a), l'origen del Servei d'Ensenyament del Català per Correspondència cal buscar-lo en una oficina prèvia dins de l'estructura de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic (vegeu 3), la qual des de l'inici de 1931 estava destinada a la correcció de textos i a la transmissió de les regles ortogràfiques i gramaticals dins dels estudis a distància que oferia l'EET i hi treballaven, a més d'Emili Vallès, que n'era el responsable, altres professionals com Cèsar August Jordana,¹² Maria de l'Assumpció Pascual i Eduard Artells.¹³

El servei que és objecte d'estudi va rebre tres designacions diferents en la documentació que s'ha examinat: oficina, servei i secció. En el Pla per l'ensenyament de la llengua, dissenyat pel Comitè de la Llengua, hi és esmentada com a "Oficina (o oficines) d'ensenyament (o per a l'ensenyament) del Català als mestres". Tant en la Proposta del Consell de Cultura de 6 de febrer de 1932 com en l'Acord del Govern de la Generalitat de Catalunya de dos dies després, és anomenat "Servei d'Ensenyament del Català per Correspondència", denominació que adoptem perquè aquesta darrera disposició és la que va crear aquesta dependència tècnica. No obstant això, en la Proposta de 18 de maig de 1932 del Consell de Cultura s'hi usa "Secció d'Ensenyament del Català per Correspondència", com també passa en l'Acord del Govern de la Generalitat de 23 de maig de 1932, que assumeix aquesta darrera proposta, per bé que hi apareix amb la variant "Secció d'Ensenyament de Català per Correspondència".¹⁴

El nou servei postal d'ensenyament del català, que va rebre la consegüent dotació econòmica en els diferents pressupostos de la Generalitat de Catalunya de l'època republicana,¹⁵ va ser posat en marxa el dilluns 25 d'abril de 1932 i estava ubicat al recinte de la Universitat Industrial, al carrer d'Urgell, número 187, de Barcelona. Naixia amb l'objectiu de transmetre les regles de la llengua catalana als mestres que exercien en centres oficials perquè poguessin ensenyar aquest idioma i en aquest idioma i estava integrat dins l'EET, dirigida per Arnau Margarit, que havia estat destituït per l'afer Dwelshauvers durant la dictadura de Primo de Ribera i que va ser restituït en l'època republicana.

4.2 Plantilla

Com s'ha advertit, la plantilla inicial de correctors del nou Servei d'Ensenyament del Català per Correspondència provenia de l'estructura de l'EET: Emili Vallès, Cèsar August Jordana, M. de l'Assumpció Pascual i Eduard Artells, a més del personal administratiu i subaltern. Per poder atendre la demanda de formació lingüística dels docents, el Govern va decidir d'ampliar aquesta plantilla amb un concurs oposició, un procediment aprovat pel Govern de la Generalitat de Catalunya, el 18 de gener de 1932, a proposta del conseller d'Instrucció Pública. L'objectiu d'aquest sistema públic de provisió de llocs de treball havia de ser aplicat a "tots els nomenaments de Professors per a tots els organismes i serveis tècnics" amb l'objectiu de "disposar d'un professorat competent que reuneixi totes aquelles garanties que són indispensables per a un ensenyament perfecte".¹⁶

11 Capsa 4162, expedient 45 (AGDB).

12 Per a més informació sobre la tasca de Cèsar August Jordana com a professor de català en el sector públic que depenia de la Generalitat de Catalunya, vegeu Jordana i Carreres (2021, p. 264-269). El 1933 Jordana era corrector d'exercicis de matemàtiques i de català de l'EET (capsa 4205, expedient 85, AGDB).

13 Capsa 4205, expedient 85 (AGDB).

14 Capsa 4162, expedient 45 (AGDB).

15 En el projecte de pressupost per al 1935 es va preveure una partida de 54.750 pessetes per a l'ensenyament del català als mestres i de 14.750 per a la instrucció idiomàtica dels funcionaris (capsa 4280, AGDB).

16 Capsa 4163, expedient 49 (AGDB).

El 8 de febrer de 1932, el Govern de la Generalitat, a proposta del conseller d'Instrucció Pública i per iniciativa del Comitè de la Llengua, va acordar d'obrir un concurs oposició públic per a la provisió de vuit places de professor de català per al Servei d'Ensenyament del Català per Correspondència de l'EET i encarregava al Consell de Cultura que designés el jurat que havia de resoldre l'esmentat concurs (Galí, 1979, p. 164). S'hi van presentar seixanta-cinc concursants: tretze dones (20 %) i cinquanta-dos homes (80 %). El jurat estava integrat per Pompeu Fabra, com a president; Joan Delclós, Artur Martorell i Jordi Rubió, com a vocals, i Joan Coromines, com a secretari. Atès que, segons aquest jurat, de la documentació aportada pels aspirants “no se'n deduïen suficients elements de judici per a fallar el concurs” (Galí, 1979, p. 164), en virtut de la base cinquena de les normes per les quals es regia, aquest òrgan va convocar els concursants a unes proves eliminatòries que van començar l'11 de març de 1932.

El dia 29 del mateix mes, el Govern de la Generalitat va aprovar el resultat del concurs. Va declarar els vuit guanyadors per aquest ordre: Joan Sales i Vallès i Manuel González Alba (1r i 2n, “en igualtat de mèrits”), Esperança Figueras Bassols (3a), Jaume Aimà Mayol (4t), Antoni Sabater Mur (5è), Rosalina Poch Ferrer (6a), Josep Climent Pascual (7è) i Josep Maria Villalon i Sabater (8è). Aquests vuit concursants, sis homes (75 %) i dues dones (25 %),¹⁷ van ésser “declarats aptes per a ocupar una plaça de Professor de Català amb destí a la Secció d'Ensenyament per Correspondència”, amb un sou de 3.000 pessetes anuals per quatre hores al dia de feina. Un d'aquests guanyadors, Josep Villalon, recordava aquest episodi i la destinació laboral que va obtenir:

Passades satisfactòriament les proves exigides als candidats a aquelles vuit primeres places de professor de català als Serveis de Cultura de la Generalitat de Catalunya, em vaig trobar destinat a la Secció de Català per Correspondència de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic, que es trobava a dalt de tot de l'edifici d'entrada a la Universitat Industrial, al carrer d'Urgell. (Villalon, 2001, p. 54)

Els integrants d'aquella plantilla, que van prendre possessió de llurs nous llocs de treball el 20 d'abril de 1932, depenien directament de Pompeu Fabra per delegació del Comitè de la Llengua. A causa de la publicació d'un article en què criticava el nivell lingüístic dels mestres, Joan Sales va passar, l'1 de setembre d'aquell mateix any, a l'estructura de l'EET. L'1 de juny de 1933 van ser contractats temporalment Josep Boronat i Bartomeu Bardagí, que havien estat declarats suplents (amb Artur Balot i Bigues i Rafael Folch i Capdevila), amb l'objectiu de corregir exercicis dels funcionaris públics.¹⁸

El 7 d'octubre de 1934 es va produir la baixa de Manuel González Alba, que havia quedat situat en la primera posició *ex-aequo* amb Joan Sales. González Alba va morir al Centre de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI), quan defensava, davant d'efectius de l'exèrcit espanyol, l'Estat català acabat de declarar per Lluís Companys. Alfons Maseras, secretari de l'EET, va comunicar aquesta baixa a la conselleria de Cultura:

Tinc el sentiment de comunicar-vos, als efectes conseqüents, que, segons se'ns ha fet saber, el corrector de català pertanyent al personal d'ensenyament de català als mestres, adscrit a aquests serveis d'Extensió d'Ensenyament Tècnic, senyor Manuel González Alba, el qual ja no es presentà a aquestes oficines el dilluns dia 8 del corrent mes, és difunt des del dia anterior, 7 d'octubre.¹⁹

Durant la guerra de 1936 a 1939 es van produir altres canvis en la plantilla. El novembre de 1936 Jaume Aimà s'havia mobilitzat en el Grup de Transmissions i Senyals de les Milícies Antifeixistes,²⁰ Josep Villalon prestava serveis en qualitat de representant polític d'Acció Catalana republicana en la Junta de Seguretat i Interior del Departament de Seguretat Interior²¹ i, pel que fa al personal administratiu, Anna Murià es trobava a les ordres del Comitè Central d'Estat Català “per a serveis de guerra”.²²

17 Esperança Figueras i Rosalia Poch van afegir-se a Maria de l'Assumpció Pascual, que ja hi treballava.

18 Capsa Q-560, expedient 13 (AGDB).

19 Capsa 4359, expedient 7 (AGDB).

20 Consta en la comunicació del 5 de novembre de 1936, del secretari general de la conselleria de Defensa de la Generalitat de Catalunya.

21 Capsa 4217, expedient 1 (AGDB). Consta en la comunicació de l'11 de novembre de 1936 de la Junta de Seguretat i Interior del Departament de Seguretat Interior.

22 Capsa 4217, expedient 1 (AGDB). Consta en la comunicació del 20 de novembre de 1936 d'Estat Català adreçada a l'EET.

A Josep Boronat se li va concedir, l'11 de maig de 1937, una llicència per exercir de magistrat de l'Audiència de Barcelona, càrrec del qual va cessar el 28 d'abril de 1938. Després d'aquest període es va reincorporar a l'EET fins al 15 de gener de 1939, pocs dies abans de l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona. Així mateix, el 26 de març de 1937 el conseller de Cultura va atorgar una llicència sense sou a Antoni Sabater mentre dirigís la Casa d'Assistència Francesc Macià, responsabilitat en la qual es va mantenir fins al 31 de març de 1938, quan es va reincorporar al seu lloc a l'EET.²³ Tenim constància que el maig de 1938 Joan Sales Vallès i Bartomeu Bardagí s'havien incorporat a files.²⁴

4.3 Inscripció, procediment i contingut

Els candidats a inscriure's al curs per correspondència de l'EET havien de presentar una sol·licitud. Amb la condició que el deixessin custodiat a l'escola on exercien, els mestres matriculats (excepte els que impartien classes en centres de Barcelona, que s'havien de regir per les directrius del Patronat Escolar) rebien aquest material: el *Curs pràctic de gramàtica catalana. Instruccions i qüestionari*; el *Curs pràctic de gramàtica catalana. Grau superior*, de Jeroni Marvà (pseudònim d'Artur Martorell i Emili Vallès), i tres blocs: l'A, amb fulls per encapçalar les trameses d'exercicis de cada lliçó (amb el logotip de l'EET, com es veu en la imatge 2); el bloc B, amb fulls per completar les trameses d'exercicis, i el C, amb fulls per formular consultes. S'hi afegien els sobres per a les trameses, que anaven a càrrec del remitent:

Imatge 1. Sobre de tramesa de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic.

El preu de l'ensenyament de gramàtica catalana per correspondència era de 65 pessetes si es pagava d'un sol cop, que es distribuïen en les 15 dels drets d'inscripció i les 50 dels estudis. Si es fraccionava, el cost pujava a 70 pessetes, repartides en la matrícula de 15 i en onze mensualitats de 5. Els alumnes que desitjaven el certificat d'estudis havien de pagar-ne 10 d'addicionals un cop havien superat la prova que hi donava dret.

Pel que fa a la metodologia, per a cada lliçó del curs postal l'alumne havia d'estudiar-ne el contingut al *Curs pràctic de gramàtica catalana. Grau superior*; un cop enllestida aquesta feina, havia de resoldre els exercicis del Marvà corresponents que assenyalava el qüestionari esmentat, que eren una selecció dels que constaven en el llibre de Marvà, però no tots:

No figurant al qüestionari tots els exercicis del text, cal que l'alumne es fixi bé en els exercicis que li són demanats per realitzar aquells solament i no altres que hi poden ésser agrupats. Així, per exemple, si a la lliçó 15 demanem, dels exercicis que comencen a la pàgina 146, els marcats amb les lletres *a*) i *d*), voldrà dir que sols aquests dos han d'ésser realitzats, i no ho han d'ésser els assenyalats amb les lletres *b*) i *c*) del mateix grup. (Marvà, 1932)

23 Per ordre del conseller de Cultura de 26 de març de 1937, gaudia d'una llicència per exercir aquestes funcions.

24 Capsa 4242, expedient 1 (AGDB). El 3 de maig de 1938 el secretari de l'EET, Alfons Maseras, va comunicar que Joan Sales i Bartomeu Bardagí s'havien incorporat a files. El 16 de maig de 1938 es va fer saber que Alfons Maseras havia d'"absentar-se en missió oficial per un temps indeterminat".

A més, els estudiants podien trametre consultes per mitjà dels fulls del bloc C, la coberta del qual guiava l'alumne, d'una manera estimulante i pedagògica, perquè, abans de formular una pregunta, intentés resoldre-la autònomament:

No perdeu mai la confiança en vosaltres mateixos. Estigueu persuadits que, el que ara no enteneu, ho arribareu a saber.

Rellegiu el paràgraf o capítol que no haveu entès, amb aquesta confiança i amb força de voluntat d'aprendre-ho. Si no ho aconsegiu, passeu endavant el vostre estudi fins a tres o quatre paràgrafs més. És molt probable que aleshores capiu l'anterior. Però, si no fos així, serà degut probablement que us manca aquell dia la força d'assimilació que normalment posseïu: deixeu l'estudi per a l'endemà i dediqueu el vostre temps a un altre afer, a l'estudi d'un altre assumpte o a la resolució d'un exercici.

Si en rellegir l'endemà el paràgraf no entès el dia abans, tampoc no sortiu amb la vostra, malgrat el desig que us animi, no perdeu més temps; preneu immediatament un d'aquests fulls, escriviu-hi, ben concretada, la consulta que us calgui fer i envieu-la.

Els fulls del bloc C també es podien referir a dubtes dels exercicis. En aquest sentit, la coberta assenyalava quan s'havien de fer servir per a aquesta finalitat:

Quan no pugueu resoldre algun exercici, serà probablement perquè no recordeu la part ja estudiada dels textos en què s'expliquen els coneixements que condueixen a saber-lo resoldre. Cerqueu altre cop la cosa oblidada, en el corresponent quadern d'estudi; penseu a poc a poc, després d'haver-ho llegit, en els lligams i la relació de la teoria allí exposada i la resolució que reclama l'exercici. Si hi penseu a poc a poc, sense abandonar la confiança que l'arribareu a saber resoldre, i hi penseu amb insistència, és gairebé segur que en sortireu. Però si no fos així, envieu el vostre treball, desenrotllat fins allà on us surti el dubte, indicant el mètode i la marxa que han estat seguits.

El *Curs pràctic de gramàtica catalana. Grau superior* es va publicar el mateix any 1932. En la "Nota preliminar de la primera edició" s'afirma que l'obra de la qual parlem prové, en part, dels *Exercicis de gramàtica catalana* –també de Jeroni Marvà– i que tenia l'objectiu "d'estructurar un curs complet de la nostra llengua, ni de caràcter superior ni estrictament elemental, responent a un pla lògic del seu ensenyament" (Marpà, 1932, p. 5). El *Curs pràctic de gramàtica catalana. Grau superior* és una obra d'extensió de la normativa establerta per Fabra i l'IEC durant el primer terç del segle xx (vegeu l'apartat tercer d'aquest article). Entre les activitats per a les quals aquest llibre va ser concebut, hi havia les que impartia el Servei d'Ensenyament del Català per Correspondència:

Creiem que aquest caràcter mitjà, la seva estructuració i la profusió d'exercicis per a resoldre, faran trobar aquesta obra apta, no sols per a cursos normals d'ensenyament secundari, sinó també per a cursos de català per correspondència que necessàriament caldrà establir, completant els que ja té establerts la Generalitat de Catalunya, per tal de fer arribar el coneixement metòdic de la llengua als reconstruïts dels centres urbans de cultura. (Marpà, 1932, p. 5-6)

A més de l'esmentada nota preliminar i d'una introducció sobre la "geografia i la història de la llengua catalana" (Marpà, 1932, p. 6), el *Curs pràctic de gramàtica catalana. Grau superior* s'estructura en setze capítols, a més d'un bloc d'exercicis complementaris que hi ha al final del llibre, que s'ocupen d'ortografia, fonologia, morfologia nominal i verbal, sintaxi i prosòdia.

Els continguts d'aquesta obra van ser distribuïts, en part, en les quaranta-cinc lliçons en què s'articulava el qüestionari de l'ensenyament de català que s'impartia als mestres per correspondència. Aquestes lliçons se centraven en uns paràgrafs de l'obra de Marvà que s'indicaven al qüestionari del *Curs pràctic de gramàtica catalana. Instruccions i qüestionari*, el qual també proposava la realització d'uns exercicis per a cada lliçó que, un cop resolta, s'havien de trametre a l'EET. En el curs postal s'havien d'atendre dos-cents vuitanta-dos paràgrafs (el 68,4 %) dels quatre-cents dotze que contenia el *Curs pràctic de gramàtica catalana. Grau superior*.

Cada capítol d'aquest manual és representat per un nombre desigual de lliçons del curs per correspondència. El capítol a què es dedica més lliuraments és el quart ("La conjugació", p. 66-142), amb set lliçons de la formació postal. Per darrere, hi ha el vuitè ("Pronom", p. 179-229), el catorzè ("Formació de paraules", p. 306-354) i el quinze ("Ortografia", p. 355-403), amb sis lliuraments postals cadascun. Repartits en tres lliçons del qüestionari hi ha els capítols primer ("Fonologia", p. 31-45) i segon ("L'oració gramatical", p. 46-57) del manual de Martorell i Vallès. Els tres capítols que estan repartits en dues lliçons cadascun són el setè ("Adjectiu", p. 160-178), el desè ("Sintaxi de l'oració complexa", p. 244-267) i l'onze ("Conjuncions", p. 268-282). Hi ha cinc capítols que ocupen una sola unitat cadascun: el tercer ("Categories gramaticals", p. 58-65), el cinquè ("Nom substantiu", p. 143-151), el sisè ("Article definit", p. 152-159), el novè ("Adverbis", p. 230-243) i el dotzè ("Preposicions", p. 283-298). El tretzè ("La funció gramatical", p. 299-305) no està representat en el curs postal.

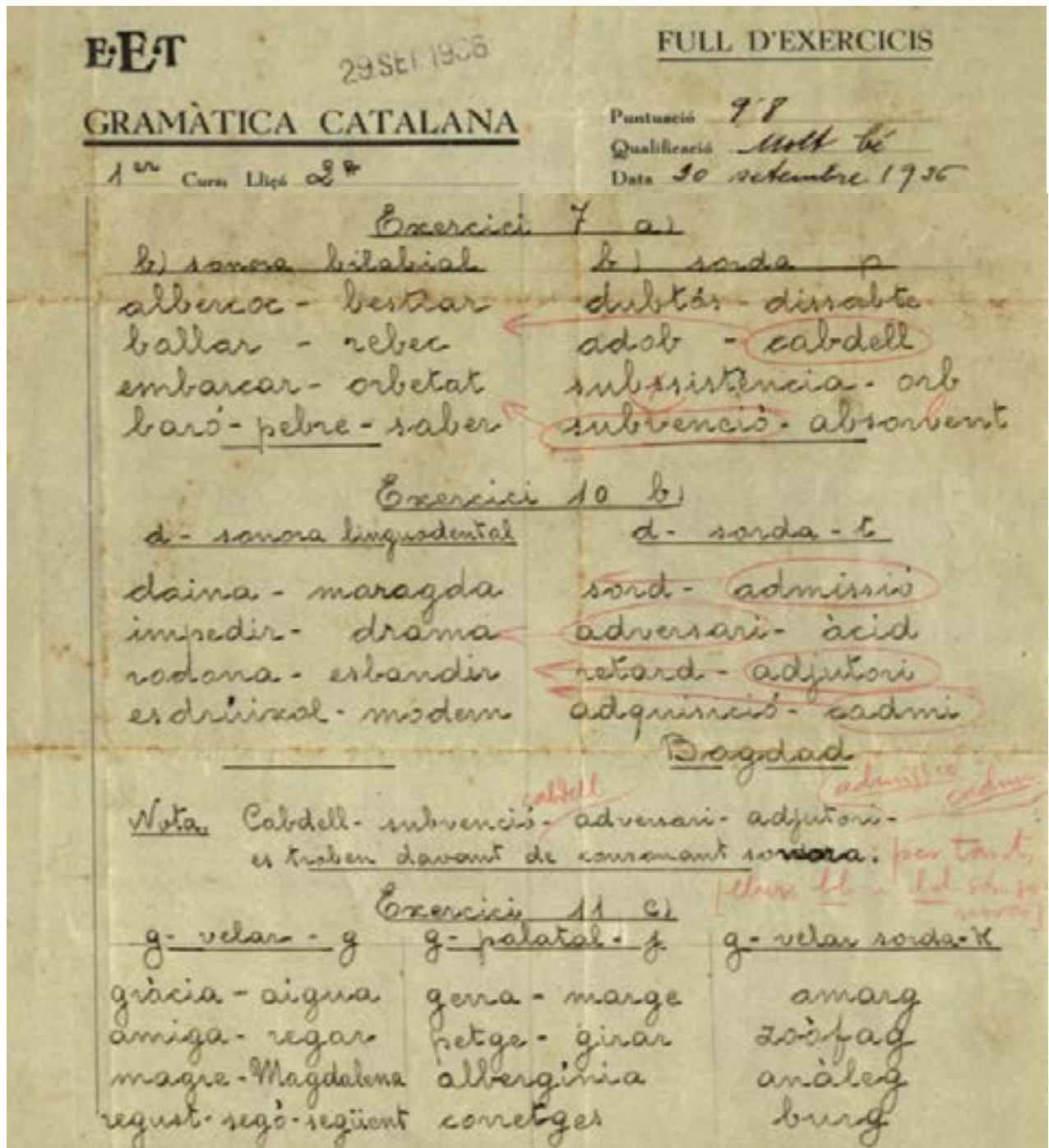
Un cop fets els exercicis d'una lliçó, l'alumne els havia de trametre a l'EET, seguint aquest protocol:

Recordeu que haveu de fer les trameses successivament per grups d'exercicis, segons la distribució expressada al *Qüestionari*. Per tant, no haveu d'enviar mai d'una sola vegada els corresponents a dues o més lliçons, ni tampoc sols una part dels compresos dins una lliçó. Tingueu com a norma indefugible de no enviar un grup d'exercicis sense tenir corregits i *qualificats* els del grup o lliçó anterior. (Generalitat de Catalunya, 1932, p. 3)

Un cop els rebia, l'escola per correspondència corregia els exercicis i els assignava: (1) una puntuació definitiva sobre 10 punts, si contenien faltes poc importants, o (2) una puntuació provisional si s'hi detectaven errors importants, cas en què eren retornats a l'alumne perquè els refés després de repassar el contingut de la lliçó corresponent, i posteriorment se'n podia fer una altra correcció.²⁵ Les qualificacions a què donaven lloc les puntuacions eren: molt bé, entre 9 i 10 punts; bé, entre 7,5 i 8,9, i mitjà, entre 5 i 7,4 punts (Generalitat de Catalunya, 1932, p. 4-5).

En la imatge que reproduïm a continuació hi ha la primera pàgina de la segona tramesa (anonimitzada) que un alumne del curs va enviar i que el Servei d'Ensenyament del Català per Correspondència de l'EET va rebre el 29 de setembre de 1936 i va qualificar l'endemà, com es pot veure a la part superior dreta:

25 Si el segon enviament era defectuós, els exercicis s'havien de refer novament i tornar-los a trametre a l'escola postal. El Servei podia encomanar exercicis complementaris d'una unitat si detectava mancances en els que, sobre el mateix contingut, l'alumne havia enviat (Generalitat de Catalunya, 1932, p. 4).

Imatge 2. Tramesa 2 del curs per correspondència.

D'acord amb l'opuscle *Curs pràctic de gramàtica catalana. Instruccions i qüestionari*, de l'EET (Generalitat de Catalunya, 1932, p. 7), aquesta tramesa, integrada per dos fulls més que no reproduïm per raons d'espai, contenia la resolució que un estudiant havia fet dels exercicis 7 a), 10 b), 11 c), 14 d), 16 e), 17 f) i 19 g) del *Curs pràctic de gramàtica catalana. Grau superior* i va obtenir la qualificació "Molt bé". Amb llapis de color vermell hi podem veure les correccions que hi va fer el professor o la professora del Servei d'Ensenyament del Català per Correspondència que se'n va encarregar.

Per una comunicació del 8 de setembre de 1938 de Pompeu Fabra, com a director general d'Ensenyaments de Català, sabem que després de l'estiu de 1938 hi havia mancança d'exemplars del *Curs pràctic de gramàtica catalana. Grau superior* i, per aquest motiu, reclamava una partida econòmica addicional per comprar-ne amb l'objectiu de destinar-los a una formació intensiva de català per correspondència als mestres (vegeu l'apartat 4.5).

4.4 Certificat de coneixements de català

Quan havia superat els exercicis de totes les unitats, l'alumne es podia presentar, a petició seva, a un examen sobre ortografia i sintaxi que tenia lloc a les oficines de l'ensenyament per correspondència, davant d'un tribunal permanent. La superació d'aquesta prova donava lloc al certificat de coneixements transmesos al curs postal (Generalitat de Catalunya, 1932, p. 4-11).

El 21 d'octubre de 1933 el Consell de Cultura va proposar, a instància de Pompeu Fabra i d'acord amb la Ponència d'Ensenyament Primari, que s'organitzessin exàmens de llengua catalana per als mestres, a Barcelona, durant les vacances d'hivern, de primavera i d'estiu. Així mateix, es facultava l'artífex de la normativització del català perquè constituís el tribunal que els havia de presidir.²⁶ El conseller de Cultura, Lluís Duran i Ventosa, per l'Ordre de 28 de juny de 1935, va establir el següent:²⁷

Els professors encarregats de preparar aquests alumnes posseiràn com a mínim la certificació dels ensenyaments que la Generalitat dona per correspondència als mestres o una certificació d'estudis equivalent. La certificació que s'esmenta es lliura en la prova pública que organitza cada any la Secció d'Ensenyament de Català per Correspondència d'Extensió d'Ensenyament Tècnic.

El 9 d'octubre de 1936 el conseller de Cultura va dictar una ordre per la qual s'establí, en l'article primer, "el certificat de català per als mestres de les escoles primàries oficials i privades de Catalunya". Una de les tres vies per les quals es podia obtenir era seguint el curs postal de l'EET i superant "una prova del Tribunal Permanent de Català".²⁸ Aquesta disposició establí també que els exàmens es farien en una data fixa de cada mes, que havia de determinar l'esmentat tribunal, i es realitzarien en un sol dia amb l'objectiu de "donar facilitats als mestres de fora de Barcelona".²⁹

4.5 Destinataris

Els mestres constituïen el gros dels destinataris del curs per correspondència de l'EET, perquè tenien un baix nivell de formació lingüística en el moment en què s'havia d'aplicar la nova legislació favorable al català:

[...] dels mestres d'escola de l'Estat a l'últim ciutadà ben pocs tenien coneixements elementals de català, i Catalunya havia aconseguit l'autonomia –per migrada que fos–, que volia dir aplicar l'ensenyament del català en la seva àrea territorial. Com podien aplicar-ho els mestres si ells mateixos, la majoria, no el coneixien sinó per les cobertes? És per això que la conselleria de Cultura havia creat els cursos per correspondència, en bona part dedicats a preparar els mestres de tota l'àrea catalana perquè poguessin ensenyar la nostra llengua als infants del país, a mesura que ells mateixos es posaven al corrent de les regles que regien el català, ortogràficament i sintàcticament. (Villalon, 2001, p. 59)

Els mestres dels centres públics s'hi podien inscriure gratuïtament, tant si eren funcionaris com si eren interins, adreçant-se al secretari del Comitè de la Llengua. En les oficines d'aquest organisme també s'hi va crear una secció especial per atendre els mestres "de llengua castellana".

La implantació del català en l'ensenyament va trobar una bona resposta solament de "mestres criats en l'atmosfera catalanista del primer quart de segle, que s'havien mostrat sensibles a les campanyes d'animació cultural empreses per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i havien participat en les iniciatives de renovació pedagògica" (Segarra, 1998, p. 194). Una bona part dels docents que exercien a Catalunya, però, s'hi va mostrar reticent:

Aquests mestres que es dedicaven a posar pals a les rodes del procés de catalanització escolar, Fabra els va adreçar unes paraules molt dures en una conferència que va fer l'abril de 1934, tres anys després

26 Capsa 4361, expedient 38 (AGDB).

27 Capsa 4478, expedient 23 (AGDB).

28 Les altres dues vies que establí l'article segon d'aquesta disposició eren la superació de la prova del Tribunal Permanent de Català, de tres parts (un dictat, la correcció d'un text i una prova oral de contingut gramatical i literari), i l'assistència a un curs de quinze temes sobre gramàtica i literatura.

29 Capsa 4222, expedient 84 (AGDB).

del Decret de Bilingüisme. Com havia fet abans amb els escriptors que no volien acceptar les *Normes Ortogràfiques* de l'Institut d'Estudis Catalans, ara acusava d'ineptes i antipatriotes els mestres nacionals que sabotejaven, per mala voluntat, per indiferència o bé per ignorància, el decret de Marcel·lí Domingo. (Segarra, 1998, p. 194)

Amb l'objectiu d'estendre l'accés dels mestres a la formació lingüística, el Govern va aprovar, el 23 de maig de 1932, la matrícula gratuïta per als que exercien en centres privats de Catalunya perquè es poguessin inscriure als cursos per correspondència, però havien d'assumir el cost del material.

L'ordre de 13 de maig de 1933 del conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya, que recollia que hi havia hagut 1.000 alumnes nous, disposava una inversió de 20.000 pessetes de l'època "per atendre les despeses que origina l'ensenyament del Català als Mestres del Servei d'Extensió d'Ensenyament Tècnic".³⁰ Galí precisa que el maig de 1933 hi havia 1.600 mestres inscrits als cursos postals (Galí, 1979, p. 164). A partir de 1936 la matrícula va augmentar, probablement per la intensificació de la política lingüística governativa. El 14 de maig de 1937 el director de l'EET va comunicar al conseller de Cultura l'èxit que tenia aquesta formació a distància i va demanar una dotació de 15.000 pessetes per comprar el material per dur-la a terme:

De tal manera han respost els mestres a les disposicions de la Conselleria de Cultura que els inviten a seguir els cursos postals de català, que s'ha produït una gran aflluència d'inscripcions noves, les quals, des d'octubre ençà, ultrapassen el miler. Extensió d'Ensenyament Tècnic ha pogut atendre-les, car havia acumulat material en exercicis anteriors. Però les sol·licituds d'inscripció que venen afluïnt excedeixen en molt les possibilitats pressupostàries, calculades per temps normals. Exhaurides les existències de material i augmentades les tarifes postals, aquesta Extensió no pot atendre les sol·licituds d'inscripció que li arriben, si no se li atorga un crèdit extraordinari.³¹

A banda dels mestres, altres treballadors públics també es van interessar pels cursos postals de català. Atès que l'Escola d'Administració Pública de Catalunya va proposar la creació d'un servei d'ensenyament del català per correspondència als funcionaris de fora de Barcelona, el 28 de juliol de 1932 el Govern de la Generalitat va acordar el següent:

La Direcció de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic es posarà en contacte amb l'Escola d'Administració Pública per tots els detalls que es refereix a l'organització de l'ensenyament del català als Secretaris d'Ajuntament i funcionaris públics, procurant, dins el possible, atemperar les pràctiques i exercicis a les necessitats especials d'aquests inscrits.³²

En aplicació de l'Acord del Govern de 8 d'agost de 1932, el curset per correspondència de l'Escola d'Administració Pública va ser encomanat al professor Josep Maria Escofet i Milà. A més d'establir que els materials corresponents s'adaptessin a les funcions d'aquest públic, el Govern va concedir els recursos per a aquesta formació,³³ que va començar l'1 de setembre següent, i també matrícula franca als secretaris d'ajuntament i funcionaris públics de fora de Barcelona.

D'altra banda, a petició del director de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic, el conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya va autoritzar, l'1 de desembre de 1937, que s'inscrivissin als cursos de català per correspondència els "funcionaris dels Ministeris del Govern de la República que darrerament s'han instal·lat a Barcelona",³⁴ a conseqüència del seu trasllat a la capital catalana a causa de l'evolució de la Guerra Civil espanyola.

30 Capsa 4169, expedient 23 (AGDB).

31 Capsa 4223, expedient 1 (AGDB).

32 Capsa 4162, expedient 27 (AGDB).

33 Per al funcionament d'aquest servei, l'Ordre del Departament de Cultura de 18 de maig de 1933 hi va destinar 750 pessetes i l'Ordre del 29 d'agost de 1933, unes altres 750.

34 Capsa 4223, expedient 1 (AGDB).

4.6 Depuració

El personal adscrit al Servei d'Ensenyament del Català per Correspondència de l'EET que, ja en el nou estat franquista, va passar a dependre de la Diputació de Barcelona per la supressió de la Generalitat de Catalunya, va ser objecte de depuració durant l'any 1939 per part de les noves autoritats. El 22 de juny de 1939 es va decretar que M. de l'Assumpció Pascual, Esperança Figueras, Antoni Sabater, Rosalina Poch i Bartomeu Bardagí fossin destinats, provisionalment, com a professors correctors de textos, a l'Extensió de Enseñanzas Técnicas “mientras se procede a la depuración de responsabilidades y al acoplamiento de las plantillas”, d'acord amb el document “Recuperación administrativa en Cataluña”.³⁵

Los funcionarios dependientes de la Generalidad en Servicio que, en virtud de la Ley 5 [de] Abril [de] 1938, pasan al Estado o a las Diputaciones provinciales, si desempeñaban análogos cargos antes de entrar en vigor el régimen autonómico, continuarán en sus puestos, sin perjuicio de la depuración que proceda. Los ingresados en el Servicio con posterioridad a dicho momento se consideran cesantes, a las resultas de las disposiciones generales que ulteriormente se adopten; pero podrán ser colocados con el carácter de temporeros o interinos en sus respectivos servicios, previa investigación sobre su actuación política y social.

El Juzgado Militar Especial de Funcionarios de la Diputación Provincial va instruir els expedients de depuració del personal adscrit al Servei d'Ensenyament del Català per Correspondència. Aquests processos començaven amb una declaració jurada del treballador públic encausat, que contenia un interrogatori de divuit preguntes que abraçaven aspectes com la trajectòria professional, la vinculació a sindicats i partits polítics, l'adhesió al Movimiento Nacional o al Govern de la República, el lligam amb les forces armades, la indicació de testimonis que podien declarar en favor seu i l'esment de companys que tinguessin idees polítiques d'esquerres. La pregunta quinzena era la que es dedicava a aquest aspecte: “¿Quiénes eran los más calificados izquierdistas de su departamento? Diga cuanto sepa de la actuación de los mismos.”

Entre les respostes dels encausats podem trobar-hi maneres de no esmentar cap dels companys, com va fer Rosalina Poch:

No es norma de mi departamento la exhibición de ideales políticos, por lo que es difícil deducir la afiliación político-social de mis compañeros de trabajo, con los cuales no he mantenido otras relaciones que las de carácter técnico y profesional. Constató la ausencia de algunos compañeros desde la entrada de las tropas nacionales; algunos de ellos se incorporaron a filas y no han regresado. En conciencia no puedo afirmar que la ausencia de estos compañeros guarde relación con sus ideas izquierdistas porque por disposición de los directores no son permitidas las manifestaciones políticas.³⁶

Aquesta resposta concorda en part amb la que va donar el seu cap, Emili Vallès, a la mateixa pregunta, per bé que en aquest darrer cas s'hi esmenten dues persones que s'havien exiliat:

En mi departamento, y en calidad de jefe, tenía impuesta la consigna de no suscitar discusión política alguna. Con ello y las circunstancias de mi vida expuestas en la pregunta 5 se comprenderá la escasa comunicación con mis compañeros fuera de los asuntos profesionales. Por deducciones y conocimiento de hechos externos, cumpíame citar la colaboración en periódicos izquierdistas de Alfonso Maseras y César Jordana, aunque del primero no sabría recordar un escrito o manifestación de rebeldía, siendo todos cuantos conozco de temas literarios; y en cuanto al segundo, por ser mis relaciones con él muy escasas y no coincidir en las horas del día en que teníamos señalado nuestro trabajo, no pudiendo hacer manifestaciones concretas, no leyendo yo los periódicos en que, según dicen, solía colaborar. Por lo que respecta a los restantes compañeros, no tengo motivos suficientes para calificarlos en este sentido; y sí de la mayoría de ellos para calificarlos en sentido absolutamente contrario.³⁷

35 Capsa Q-527, expedient 40 (AGDB).

36 Expedient administratiu 379 (AGDB).

37 Expedient administratiu 395 (AGDB).

Tant la resposta de Rosalina Poch com la d'Emili Vallès eren una estratègia de defensa davant de les autoritats franquistes. Les memòries de Josep Villalon revelen que els professors de català sí que tenien relació fora de la feina, per exemple en excursions com la que havien fet al Montseny l'11 de febrer de 1936:

Havia tingut Pompeu Fabra de companyó deliciós en aquelles sortides d'un sol dia trescant per les muntanyes tan belles del massís del Montseny, no tan lluny de Barcelona com el Pirineu. Eren sortides dels professors de català, junt amb elements administratius de l'Institut d'Estudis Catalans. Aquelles correrries –seria millor dir-ne passejades, perquè es caminava tot el dia, però sense apressar-se mai excessivament–, bo i contant facècies de tot i de tothom –deliciós humor sense verí– ens acabaven de fer conèixer el gran home que era Pompeu Fabra, ultra el gran filòleg que tothom coneixia. A la fi de la jornada ens quedava un goig dintre l'esperit com de cosa única al món. I d'això que afirmo encara en poden ésser testimonis en Joan Sales, en Bartomeu Bardagí, l'Esperança Figueres, la Rosalina Poch, la Maria de l'Assumpció Pascual i l'Anna Murià. (Villalon, 2001, p. 56)

En l'expedient de depuració es demanaven informes al Departamento de Información Judicial de la Delegación Provincial de Información e Investigación de la Falange Española Tradicionalista y de las Juventudes Obreras Nacional Sindicalistas (FET y de las JONS), a l'Extensión de Enseñanzas Técnicas i al Jefe Superior de Policía. En l'apartat "Filiación política y sindical antes y después del 18 de julio de 1936", aquesta darrera instància va fer constar que Emili Vallès era "Separatista" i en l'apartat "Actuación en relación con el Glorioso Movimiento Nacional" que, "por su simpatía con los elementos de la ex-Generalidad, se le puede considerar como desafecto".³⁸

Aquesta circumstància va provocar que el 14 de novembre de 1939 el jutge instructor proposés "la incoación del expediente para imponer la sanción que proceda" a Emili Vallès.³⁹ D'acord amb les acusacions de la Jefatura de Policía i també en el plec de càrrecs corresponent, d'1 de desembre de 1939, se li formulaven les dues acusacions que apareixien en l'informe suara esmentat: (1) "Catalanista, separatista" i (2) "Simpatizante con los elementos de la ex-Generalidad, desafecto al Glorioso Movimiento Nacional". En les ampliacions dels informes que s'encarregaven quan s'incoaven aquests expedients, consta que el 12 de gener de 1940 la Brigada de Información Criminal de la Jefatura Superior de Policía de Barcelona va manifestar que Emili Vallès era "tan extremadamente catalanista que ya llega a ser separatista, aunque no se le ha visto actuar, es por su constante forma de manifestarse excesivamente favorable a Cataluña rebajando nuestro Imperio. Continuamente alaba a los capitostes rojos-separatistas y su forma de proceder".

A proposta del jutge instructor, la Comissió Gestora de la Diputació de Barcelona va imposar-li el 8 de març de 1940 una sanció de dos anys de suspensió de sou i feina i de deu d'inhabilitació per a càrrecs de confiança.⁴⁰ D'altra banda, donant validesa a l'informe de la FET y de las JONS, el jutge va imputar a Antoni Sabater els càrrecs de "Rojo-separatista. Desafecto" i "ha hecho manifestacions en tal sentido",⁴¹ per les quals el 16 de febrer de 1940 la Diputació de Barcelona va imposar-li la mateixa sanció que a Emili Vallès.

Un segon nivell de repressió el van viure els professionals del Servei d'Ensenyament del Català per Correspondència que, després de l'expedient de depuració, van reingressar sense sanció, per bé que en llocs de treball que no tenien res a veure amb l'ensenyament del català. Va ser el cas de Maria de l'Assumpció Pascual, Eduard Artells, Esperança Figueras, Rosalina Poch, Jaume Aimà, Josep Climent i Bartomeu Bardagí. Tot i que, en el moment de l'entrada de les tropes franquistes, van restar adscrits provisionalment a l'EET, en la majoria dels casos van ser destituïts amb efectes d'1 de juliol de 1944 perquè s'havia amortitzat el seu lloc de treball:

La Comisión Gestora Provincial en sesión celebrada el día 2 del corriente mes, acordó el cese de Vd. a partir del día 1º de Julio próximo por no figurar en el Presupuesto Provincial ordinario, consignación

38 Expedient administratiu 395 (AGDB).

39 Expedient administratiu 395 (AGDB).

40 Expedient administratiu 395 (AGDB).

41 Expedient administratiu 395 (AGDB).

adecuada para satisfacer los haberes del personal del “Servicio de Extensión de Enseñanzas Técnicas” al que Vd. está adscrito.⁴²

Tanmateix, la Diputació de Barcelona va donar-los l'opció, si ho demanaven, de contractar-los temporalment o interina en un altre servei. Esperança Figueras i Rosalina Poch van ésser adscrites a la Secció de Beneficència i Sanitat,⁴³ i Josep Climent va impartir classes de Geometria per al Curs Preparatori i de Dibuix Geomètric i Dibuixos per als estudis d'Electricista.⁴⁴

5 Conclusions

La creació i la posada en funcionament el 1932 del Servei d'Ensenyament del Català per Correspondència de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic constitueixen una mesura que es deriva de la política lingüística republicana que sostenia que la població de Catalunya tenia el dret de conèixer la llengua catalana des de l'etapa escolar. D'acord amb la hipòtesi inicial, la curta durada de la seva vigència, però, va impedir que aquesta acció institucional pogués consolidar-se.

Proposada pel Comitè de la Llengua i avalada pel Consell de Cultura de la Generalitat de Catalunya, va ser una acció de planificació lingüística que el Govern va posar en marxa amb l'objectiu de crear les condicions perquè els docents tinguessin el nivell de català òptim per usar-lo i ensenyar-lo en les escoles infantils i primàries, d'acord amb les disposicions dictades, d'ençà de 1931, per la República espanyola i la Generalitat de Catalunya. En aquest sentit, la formació lingüística del cos docent té lloc en l'etapa d'extensió del coneixement i de l'ús i és un requisit perquè aquest estament pugui transmetre coneixements de llengua als estudiants a qui instrueix (Haugen, 1972b, 1972c, 1983; Bastardas, 1996).

Quan es van promulgar les normes legals republicanes, entre les quals destaca l'Estatut de Catalunya de 1932, que establia la cooficialitat del català, el sistema d'ensenyament, que depenia fonamentalment de l'Estat, presentava dos dèficits que calia resoldre per poder implantar-hi el català com a llengua vehicular i com a matèria del currículum lectiu: la manca de textos escolars adequats i el baix nivell lingüístic dels mestres. L'establiment de l'estructura tècnica objecte d'estudi s'orientava a resoldre el segon.

Perquè el Servei d'Ensenyament del Català per Correspondència fos una mesura efectiva, el Govern de la Generalitat va complementar-la amb d'altres com la gratuïtat d'inscripció als mestres d'escoles públiques i privades i també la facilitat per realitzar l'examen per a l'obtenció del certificat que els era exigít. I la pressió governativa perquè els docents es formessin en català va augmentar a partir de 1936.

L'Ensenyament del Català per Correspondència difonia la doctrina gramatical de l'IEC i de Pompeu Fabra, que s'havia establert en la segona etapa del procés d'estandardització, i ho feia per mitjà del *Curs pràctic de gramàtica catalana. Grau superior*, adaptat metodològicament per a la formació postal. Aquest llibre era obra del pedagog Artur Martorell i del gramàtic i matemàtic Emili Vallès, el segon dels quals, a més, era el responsable del Servei d'Ensenyament del Català per Correspondència de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic.

El Govern de la Generalitat de Catalunya va dotar pressupostàriament el nou servei amb recursos humans i materials perquè pogués fer front a la demanda social. Va disposar d'una plantilla de setze professionals, que corregien els exercicis dels estudiants i que tenien una vinculació de caràcter funcional amb l'Administració catalana republicana. Quatre persones provenien de l'estructura de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic i les altres dotze –vuit de titulars i quatre de suplents– d'un concurs oposició que va convocar el Govern de la Generalitat de Catalunya el mateix any 1932.

Quan es va establir el nou estat franquista el 1939, però, la majoria d'aquests professors va patir un procés de depuració per les funcions que havien exercit a l'Extensió d'Ensenyament Tècnic i per altres responsabilitats. El resultat d'aquests processos repressius els va comportar conseqüències professionals greus: per a tots,

42 Expedient administratiu 395 (AGDB).

43 Capsa S-317, expedient 2 (AGDB).

44 Capsa S-38, expedient 38 (AGDB).

l'amortització dels seus llocs de treball per la supressió de l'ensenyament del català i l'adscripció a unitats administratives, i, en alguns casos, la suspensió de sou i feina i la inhabilitació per a càrrecs de confiança.

El sistema formatiu per correspondència permetia arribar a molts més destinataris que no pas una acció de caràcter presencial –com els cursos populars que organitzava paral·lelament la Generalitat de Catalunya–, perquè el col·lectiu a qui anava adreçada la formació objecte d'estudi (sobretot mestres, però també altres funcionaris), per una banda, havia de compaginar aquesta formació amb l'exercici professional i, per l'altra, estava repartit pel territori de Catalunya. El curs postal va registrar una bona inscripció, però hi va haver una part del cos docent que no es va sentir interpel·lada.

6 Agraïments

Aquest treball ha estat possible gràcies al projecte de recerca PID2021-128279NB-I00, concedit pel Ministerio de Ciencia e Innovación-Agencia Estatal de Investigación, i al Grup de Recerca en Història de la Llengua Catalana de l'Època Contemporània. La Diputació de Barcelona ens ha facilitat la reproducció de la documentació que constitueix el gros del corpus d'estudi d'aquesta investigació, d'acord amb el conveni signat, el 8 d'abril de 2019, entre la Universitat Autònoma de Barcelona i aquesta institució. Donem les gràcies a la Secretaria General d'aquesta corporació i a Jordi Vilamala, cap de l'Oficina d'Arxiu i Gestió Documental, per la disposició favorable a la signatura de l'esmentat conveni, i a Àlicia Xicota, tècnica d'arxiu de l'oficina esmentada, per l'assessorament i les facilitats per accedir a la documentació. Donem les gràcies a Neus Faura i a Mar Massanell per les millores que han fet a l'original.

7 Referències

- Bastardas i Boada, Albert. (1996). *Ecologia de les llengües. Medi, contactes i dinàmica sociolingüística*. Edicions Proa.
- Deumert, Ana, i Vandenbussche, Wim. (2003). Research directions in the study of language standardization. Dins Ana Deumert, i Wim Vandenbussche (ed.), *Germanic standardizations: Past to present* (p. 455-469). John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/impact.18.18deu>
- Eliasson, Stig. (2013). Language ecology in the work of Einar Haugen. Dins Wim Vandenbussche, Ernst Håkon Jahr, i Peter Trudgill (eds.), *Language ecology for the 21st century: Linguistic conflicts and social environments* (p. 15-63). Novus Forlag.
- Ferrando Francés, Antoni, i Nicolás Amorós, Miquel. (2011). *Història de la llengua catalana. Nova edició revisada i ampliada*. Editorial UOC.
- Galí, Alexandre. (1979). *Història de les institucions i del moviment cultural de Catalunya. 1900-1936. Llibre I. La llengua. Entitats defensores i propagadores*. Fundació Alexandre Galí.
- Generalitat de Catalunya. Extensió d'Ensenyament Tècnic. (1932). *Curs pràctic de gramàtica catalana. Instruccions i qüestionari*. Generalitat de Catalunya.
- Haugen, Einar. (1966). *Language conflict and language planning. The case of Modern Norwegian*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674498709>
- Haugen, Einar. (1972a). Linguistics and Language Planning. Dins Anwar S. Dil (ed.), *The ecology of language. Essays by Einar Haugen* (p. 159-190). Stanford University Press.
- Haugen, Einar. (1972b). Dialect, language, nation. Dins Anwar S. Dil (ed.), *The ecology of language. Essays by Einar Haugen* (p. 237-254). Stanford University Press.
- Haugen, Einar. (1972c). The ecology of language. Dins Anwar S. Dil (ed.), *The ecology of language. Essays by Einar Haugen* (p. 325-339). Stanford University Press.

- Haugen, Einar. (1983). The implementation of corpus planning: Theory and practice. Dins Juan Cobarrubias, i Joshua A. Fishmann (eds.), *Progress in Language Planning: International Perspectives* (p. 269-289). De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110820584.269>
- Jordana i Carreres, Georgina. (2021). *Cèsar August Jordana (1893-1958). Vida i obra lingüística*. Laertes Editorial.
- Marvà, Jeroni. (1932). *Curs pràctic de gramàtica catalana. Grau superior*. Barcino.
- Monés Pujol-Busquets, Jordi. (1977). *El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya (1833-1938)*. Edicions de La Magrana.
- Monés Pujol-Busquets, Jordi. (1984). *La llengua a l'escola (1974-1939)*. Barcanova Educació.
- Pedraza i Jordana, Xavier. (2003). *Emili Vallès i Vidal. 1878-1950. Filòleg i matemàtic. En el 125è aniversari del seu naixement*. Generalitat de Catalunya; Ajuntament d'Igualada.
- Pich Mitjana, Josep, Sabater, Jordi, i Porta, Frederic J. (2021). Georges Dwelshauvers, l'home que va ser utilitzat per a començar a destruir l'obra cultural de la Mancomunitat. *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 32, 65-90.
- Portell, Raimon, i Marquès, Salomó. (2006). *Els mestres de la República*. Ara Llibres.
- Segarra, Mila. (1998). *Pompeu Fabra. L'enginy al servei de la llengua*. Empúries.
- Villalon, Josep. (2001). *Memòries. Periodista, deixeble de Pompeu Fabra i exiliat a Tolosa de Llenguadoc*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.